

Also die vogel vroelichen
den summer singende enpfân,
und der walt ist loubes rîche
und die bluomen schône stân,
sô ist der winter gar vergân.
Mîn reht ist, das ich wîche
dar mîn herze staetedlîche
von minnen je was untertân.

(Middelhoogduitse versie)

Also die vogele blidelike
singende den somer entfaen
ende der walt es louves rike
ende die bluomen scone staen,
so es der winter al vergaen.
Min recht es dat ic dare wike
da mijn herte stadelike
van minnen ie was onderdan.

(Maaslandse reconstructie door Jef Notermans)

Wanneer de vogels blij
zingend de zomer onthalen,
en het bos rijk aan lover is
en de bloemen staan te pralen,
dan is de winter geheel voorbij.
Dan past het mij om daar te gaan
waar mijn hart standvastig
de liefde steeds was toegedaan.

(moderne weergave)

Hendrik van Veldeken

Lied XXIII

D E SLEUTEL

HENDRIK VAN VELDEKE, “LIED XXIII”

PAUL CLAES

Gepubliceerd in *Ons Erfdeel* 2009/1.

Zie www.onserfdeel.be of www.onserfdeel.nl.

Was hij een Duitse of een Dietse dichter? Onze oosterburen zagen Heinrich von Veldeke lang als de pionier van hun poëzie: “Hij entte de eerste loot in de Duitse taal”, schreef Gottfried van Straatsburg al in het begin van de dertiende eeuw. Maar in de negentiende eeuw eisten de Limburgers Hendrik van Veldeke voor zich op. De verloren zoon kreeg standbeelden in het Belgische Hasselt en in het Nederlandse Maastricht. Toch is elk nationalisme misplaatst bij een middeleeuwer die allesbehalve een streekzanger was.

Veldeke is een gehucht in Spalbeek bij Hasselt, op een steenworp afstand van de handelsweg tussen Brugge en Keulen. Zijn geboorteplek bestemde Hendrik tot een bemiddelaar tussen culturen. Zijn voorvaderen waren ridders die in dienst stonden van de graven van Loon. Het graafschap, dat grosso modo samenvalt met de Belgische provincie Limburg, behoorde tot het Heilige Roomse Rijk. Geen wonder dat de meneestreefde blik naar het oosten richtte. Hij reisde zowel in het Maas- als in het Rijnland. Tijdens het pinksterfeest van 1184 was hij te gast op de hofdag in Mainz. Luisterde keizer Frederik Barbarossa daar naar zijn minneliederen?

Vroeger al had hij voor gravin Agnes van Loon *Het Leven van Sint Servaas* uit het Latijn bewerkt. Zijn kennis van de kerktaal wijst erop dat hij een clericus was. Frans kende hij ook, want de *Eneasroman*, die hij opdroeg aan paltsgraaf Hermann van Thüringen, had de Anglo-Normandische *Roman d'Eneas* als model. Hij was niet verknocht aan zijn Maaslandse moedertaal. Zijn rijmen koos hij zo dat beide verhalende gedichten zonder veel moeite in het Duits vertaald konden worden.

Stof, vorm en melodie van zijn liefdeslyriek waaiden over uit Frankrijk. De troubadours uit het zuiden bezongen daar in het begin van de twaalfde eeuw de *fin'amors*, de

hoofse liefde. In de tweede helft van de eeuw vonden ze navolging bij de trouvères uit het noorden. Zoals de Duitse minnezangers liet Hendrik van Veldeke zich door hen inspireren. Hij verfijnde de kunst van zijn collega's door hun ruwe halfrijmen te vervangen door zuivere rijmen.

Zijn faam bewijzen drie liedboeken uit de dertiende en veertiende eeuw waarin hij te midden van de minnezangers schittert. Het *Kleine Heidelberger Liederhandschrift*, het *Weingartner Liederhandschrift* en het *Manessische Liederhandschrift* bieden een dertigtal van zijn liederen in een Middelhoogduitse versie. Hier en daar wijst een onorthodox rijm op een Limburgs origineel. In 1947 publiceerden de Duitse filologen Theodor Frings en Gabriele Schieb een Maaslandse versie. In 1958 werd die reconstructie door de Maastrichtenaar Jef Notermans bijgewerkt.

Zoals dat met restauraties gaat, zijn ook deze van dubieuze authenticiteit. Gelukkig hoefden de uitgevers in dit korte lied maar één woord te wijzigen: ze vervingen het Middelhoogduitse “vroelichen” door het Middelnederlandse “blidelike”. Of onze Hendrik werkelijk dat woord heeft gebruikt, blijft ongewis. Neteliger is de spellingskwestie. Moeten we werkelijk “Alse” schrijven in plaats van “Als” en “entfaen” in plaats van “entfan”? Zolang er geen Limburgs handschrift opduikt, zullen we het nooit weten.

Wie deze liedtekst voor het eerst onder ogen krijgt, zal een déjà vu moeilijk kunnen onderdrukken. Is deze voorjaarsscène niet uitentreuren vertoond? De diverse details zijn alomtegenwoordig in de middeleeuwse lyriek: de aftocht van de winter, het gezang van de vogels, de bloei van bomen en bloemen, de terugkeer van de liefde. Hendrik van Veldeke zelf gebruikt diezelfde motieven meermaals. Zo opent het lied *In den aprilten* met de volgende natuurschildering: “In april als de bloemen ontluiken, als de linden blad krijgen en de beuken groen, dan zingen de vogels naar hun zin, omdat ze liefde vinden waar ze die zoeken.”

Frappant is de gelijkenis met de aanvang van de Franse *Conte du Graal*: “Het gebeurde in de tijd dat de bomen bloeien, de bossen blad krijgen, de weiden groen worden en de vogels 's ochtends zoet zingen in hun Latijn en dat alles in vreugde ontbrandt...” In 1181 droeg Chrétien de Troyes dit Graalepos op aan Filips van de Elzas, graaf van Vlaanderen. Heeft zijn tijdgenoot Hendrik van Veldeke het toen gelezen?

Zeker is dat hij de Tristanfiguur in zijn vierde lied ontleende aan een lied van Chrétien de Troyes. Maar in dit geval is het hachelijk van ontlening te spreken. Beide zangers putten uit traditionele motieven. Als zoveel middeleeuwse dichters streefden ze minder naar oorspronkelijkheid dan naar herkenbaarheid. Hun kunst bestond erin met andere woorden hetzelfde te zeggen. Ze wisten dat hun gehoor een variatie op een van ouds bekend thema naar waarde zou schatten.

Het lijkt wellicht vreemd dat een clericus naast een heiligenleven ook een ridderroman en minnelieder schreef. In feite volgde Veldeke bij de keuze van zijn stof de

wensen van zijn opdrachtgevers. Zo schreef hij voor de godvruchtige gravin van Loon een stichtelijke legende, voor de machtige graaf van Thüringen een heroïsche roman en voor het keizerlijke hof hoofse liederen. Hij is immers geen romantische kunstenaar die zijn ziel bloot wil leggen, maar een middeleeuwse vakman die een demonstratie geeft van zijn poëtisch kunnen.

In een tijd waarin de geestelijke staat veeleer een rol dan een roeping was kon een clericus met lagere wijdingen zich wel een luchtig liefdeslied veroorloven. Tegelijkertijd bleef hij zich als vroom christen bewust van de goddelijke oorsprong van de aardse liefde. In zijn lied *Die minne di dwanc Salomone* zong de dichter dat zelfs een wijs en machtig man als Salomo moest zwichten voor de liefde. Daarbij dacht hij minder aan de harem van de koning dan aan de mystieke liefde die Salomo volgens de traditie bezong in het Hooglied.

Wie dat Hooglied herleest, ontdekt waar de zanger zijn inspiratie vandaan haalde. In hoofdstuk 2, vers 11-13 vinden we verrassend vertrouwde natuurbeelden: “Kijk! De winter is voorbij, voorbij zijn de regens, weggegaan. De bloemen zijn verschenen op het veld, nu breekt de zangtijd aan, het koeren van de duif klinkt op het land. De vijgenboom is al vol vruchten, de wijnstok rankt en geurt. Sta op, vriendin! Mooi meisje, kom!”

Deze ene passus is de moeder van alle middeleeuwse lentetaferelen. We herkennen hier stuk voor stuk de motieven uit ons minnelied: het eind van de winter, de nieuwe plantengroei, het vogellied, de komst van de liefde. Het vers “So es de winter al vergaen” is zelfs de woordelijke weergave van het Latijn “Iam enim hiems transiit”. Hendrik van Veldeke rekende erop dat de Bijbelse zinspeling zijn toehoorders niet zou ontgaan. Zijn lied wil niet alleen vermaken, maar ook vermanen.

De menestreele zingt als een vogel zijn blijde boodschap. Zoals de natuur wijkt voor de zomer, zo zwicht de minnaar voor de liefde. Wie zich aan haar almacht onderwerpt, dient God zoals een onderdaan zijn heer. Hoofse minne is het aardse beeld van hemelse liefde.
